

tam meg neki, hátha megsértődik. De azóta már tudom, hogy szombaton nincs munka náluk és úgy intézem, hogy ezt elkerüljem.

*

Hajtom hát a munkát erősen, a galyazás után még van néhány kiszáradt akácfa, azt is kiásom tövestől, egy öreg barackfának elszáradt a fél lombja, azt is letakarítom, azután összehordom a galyat takaros csomóba és felseprem az udvart, hadd legyen már egy kis rend az ünnepek tisztességére. Ezek a zsidó udvarok mind olyan rendetlenek, úgy van rajtuk minden, mintha az égből hullott volna le, semmi sincs a helyén. A szobájuk, meg a ruhájuk lehet tiszta a zsidóknak, de az udvaruk az aztán nem. Mert lehet a parasztember százszor piszkosabb is, az csak a jószág és a munka piszka, de ezeknél rendetlenség van. Ők nem törődnek, csak az üzlettel. Lehet aztán, hogy igazuk is van, mert máma is libát vágattak, egész délután bizgatta az orrom a libatepertő szaga, nekem meg hagymalevest csavarintott Sári, hiába van péntek, még csak paszuly sincs a háznál, pedig a disznó csülköt már el is engedném belőle.

Nem is várom hát be, hogy feljőjjön a zsidó csillag, még a nap is látszik a fák galyai között, már szedem a szerszámot és megyek haza. Tudom, hogy kellemetlen nekik, ha idegen van jelen, amikor ők bevonulnak a gyertyákhoz és körülhemzsegik, mint darázsok az odvas fát. Egész héten az ember együtt van, beszélget, tréfálgat az időről, az aszszonyokról meg a politikáról, együtt szidjuk az urakat, a jegyzőt meg a végrehajtót, a gyárosokat meg a bankárokat, de péntek este a zsidók, mintha más világba költöznének. Pedig én látom, hogy restellik ezt a sok ceremóniát, így én is restellem, hogy ők restellik magukat, elmegyek hát előre, ne mondják, hogy értetlen az ember. Nem is köszönök, mert már behúzódtak, pedig jó lett volna kérni egy kis száraz galyat. Biztosan adott volna, mert jó ember ez a Mózsai.

VAZLATOK A MAGYAR TÁRSADALOMKUTATÁS MULTJÁBÓL. SZABÓ ERVIN

Irta: KEMÉNY GÁBOR

A háborús összeomlás okait elemezve sokan rájöttek, hogy a magyar társadalomban hiányoztak az olyan emberek, akik végiggondoltak egy-egy társadalmi koncepciót. Lehetett-e ezt a nagy hiányt gyorsan pótolni? A pótlás lázas, de egyoldalú volt s nem egyszer kompromisszumokat keresett.

Az összeomlás után — mily prófétai sors! a költő sirba hanyatlása után, Ady Endre költészete kezd élő erővé lenni. A nagy háború alatt hivatalos pedagógiai fórumok és a kormánytámogató sajtóorgánumok (*Magyar Figyelő, Budapesti Hírlap, stb.*) destruktívnak és hazafiatlannak bélyegzik s a fiatalok a háborús összeomlás után ébred rá, hogy ez a hazafiatlannak bélyegzett poéta Csokonai, Petőfi, Arany, Vörösmarty társaságában a legmagyarabbak közt foglal helyet. Közvetlenül az összeomlás után Szabó Dezső lobogtatja meg zseniális erővel Ady elejtett zászlaját, valóságos hitvitákat folytatott a halott költő élő igazságai mellett és ameddig az összeomlás kábulatából magára ébredt magyarság zavartalanul adja át magát a drága áron szerzett élmény-

nek, addig Szabó Dezső népszerűsége is töretlen. Még Herczeg Ferenc is a magyar írók fejedelmének titulálja Szabó Dezsőt. Amde a konzervatív körök résen állnak: mikor látják, hogy nemcsak szavakról van itt szó, hanem arról, hogy szociális reformokban teljesebben ki az eszmék, akkor ismét megkezdődik a harc a halott költő félelmetesen élő eszméi ellen, az irodalom hivatalos beérkezettjei támadják az Ermszenten ünnepelt Ady Endrét, később Kosztolányi Dezső indít el régi sérelmekről és féltékenységektől fűtve egy Ady revíziót s mostan ismét Szabó Dezső — de már majdnem egyedül — védi az Ady költészet halhatatlan értékeit. Az 1928-as Ady ünnepségbe már kétértelműségek lopkodnak be; izes, magyar európai kulturát követelnek ugyan az Ady mellett vallomást tevő fiatalok, a magyar jövőt a magyar parasztból s a magyar középosztály magyar elemeiből akarják kialakítani s ezzel a megkötéssel már a fajvédelem olyan értelmezésére léptek, mely távol állt Ady európai magyarságától; Ady, ha disztingvált, legfeljebb a gondolatok minősége szerint tett különbséget ember és ember között, de semmikép' sem a misztikus fajvédelem zavaros szempontja szerint. Ady-nak nem voltak kétségei afelől, hogy pl. a francia eredetű Ágoston Péter építőbb gondolatokkal szolgálja a magyar fejlődés ügyét, mint akár a magyar származású Tisza István vagy a germán eredetű, magyarkodó Rákosi Jenő.

Hogy Adyt nem lehet megkerülni, azt már Ady ellenfelei épp úgy tudták, mint az Ady barátok. Püspökök vitáztak az Ady örökségen és a fiatalság, mely elől az iskolák és tanárok egynémelyike ma is eltakarja Adyt, még ma is sokszor tanácstalanul, ingadozó lélekkel állnak az Ady-probléma előtt. Az Ady kérdés azonban annyira összefügg a magyar életfejlődéssel, hogy elnémitani nem lehet. Ennek a kérdésnek értékes dokumentuma *Tóth Béla* tanulmánya *Ady után, Ady nyomában*. Az Ady-kérdésben való jobbra-balra ingások után nagyon idején való ez a munka. Tóth Béla nagyon jól látja, hogy népünk 48 után pihenni vágyott és kiegyezett, s hogy a politikai kiegyezéssel párhuzamosan volt az irodalmi és művelődési kiegyezés is. Vagyis: kompromisszum az egész vonalon. Száműzetés lett sorsa azoknak, akik Arany és Petőfi rosszul értelmezett klasszicitásánál tovább mentek: bizonyítja Zilahy Károly, Vajda János és Tolnai Lajos példája. Az átklasszicizmusra el kellett jönni a *visszahatásnak*: a Nyugatnak.

„Bizonyos értelemben az is volt, de magatartásában ő is az előbbi korszak szerves folytatója. A mi felhőkakukvárra épült viszonyaink alatt ugyan is folyt az élet tovább s a Nyugat volt az első szeizmográf, mely nálunk ennek a földalatti erőnek vészjósló remegését felfogta. Elsőnek érezte meg a nagy farsangra következő hűshagyót. Nosza hát: az eddigieknél frissebb, eredetibb, pompázóbb maskarákban felvonultatni a búcsúzó Karnevál cimboráit: ezt csinálta fénykorában a folyóirat... A boszorkánytánc közepében egyszerre csak megjelent a szellem, akit idéztek. Eljött Ady Endre. Eljött, mint a magára maradt, elfeledett élet kísérteti követe, eljött és szellemkezővel felírta a mulató ház falára a borzasztó ígéretet: mene tekel... megméréttél. Megméréttél és könnyűnek találtattál... Élete és műve igazában: élet a maga kozmikus meghatározottságában; végzetes élet, teljes élet, igaz élet... Közben pedig eljött a nagy hűshagyó. A világra rászakadt a háború boszorkányszombatja, a világ káoszra omlott. A káoszban azonban mindig rejlik egy hatalmas erő: a kristályosodni, töményülni akarás vágya. — Ady, aki elvégezte küldetését: meghalt. Teste alázuhant az omló világgal az idő feneketlen sírjába, de műve itt maradt a végtelenség óramutatójának, multa emlékeztetni, jövőt jelenteni.“ (Tóth Béla: *Ady után, Ady nyomában*. Debreceni Szemle 1938)

Tagadhatatlan, hogy Ady átfogó célkitűzései után, mint részletfeladatokat szólaltatják meg az írók a táj és osztály kérdéseit. *Ilyés Gyula*

a parasztosztályt, *Kodolányi* az Ormányságot, *Tamási* Transzilvániát és bizonyos, hogy a maga módja szerint *Németh László* is azon kevesek közé tartozik, akikben „törhetetlen és megkapó magatartássá sűrűsödött össze magyarságunk és korunk minden igénye és lehetősége.“

Az Adyhoz hasonló lángelmék mindég a jövőt jelentik. Az ő vállalásuk vagy tagadásuk mindig elválasztó vonalat jelent a múlt és jövő között. A fiatal Szabó Ervin sem kerülhette el Ady szuggesztív hatását.

„A magyar költészetben — írja róla *Jászi* a Társadalmi és Pártharcok bevezető tanulmányában — Petőfi és Ady voltak a kedvencei. Kevésszer láttam Szabót megindultabbnak s lelkesebbnek, mint azon az estén, melyben *Reinitz Béla* intím baráti körben először mutatta be megzenésített Ady dalait. Szabó ezekben az órákban valóságos extázisban volt és szemei a boldogság fényében ragyogtak.“

A nagy szociológusnak találkoznia kell a nagy költővel és ha két irányból indultak is, egy cél felé kell haladniuk: az új társadalomszemlélet kialakulása felé. Az ilyen munkafolyamatnak éltető forrása a költő és exponáltabb élharcosa a szociológus. A magok el vannak vetve és kikelnek, néha nemes gyümölcsöt hoznak, néha fanyar, vad hajtásba szöknek s ilyenkor nehéz megállapítani a magvető keze-nyomát. De a ma és jövő szempontjából nem is ez a fontos. A szociológia jó utmutató, de a szociális fejlődés mégis fontosabb, mint a társadalomtudomány és ha a mai idők is kitermelték a fejlődés harcosait, megnyugodhatunk benne, hogy a jó elmélet nem veszett kárba.

Ady Endre megértette, hogyan kell művészi formában bekapcsolódni a Petőfi-Arany megteremtette nagy hagyományokba és Szabó Ervin megértette, hogyan vetéltek el már a nagy időkben a fejlődés igazi teremtő eszméi. A költő Ady Endre, a szociológus Szabó Ervin egyformán a márciusi gondolatokat idézték. És a Márciusi Front mai fiatalága — ha történelmi hivatást akar betölteni — sem akar egyebet, mint új látásmóddal, új elszántsággal megteremteni végre, ami elsikkadt a csaknem évszázados meddő kísérletben. Az elmaradt terméseket akarják kihozni az idők méhéből és ez nem kevésbé tiszteletreméltó azért, mert fájdalmasak a szülés-vajadás fázisai. Az új társadalomszemlélet, harcok és kaotikus zavarok közt ugyan, de alakulóban.

Milyen volt a magyar társadalomszemlélet Szabó Ervin elméleti munkája előtt és milyen azóta?

Tudjuk jól, hogy a társadalmi fejlődés ferdeségeit már a XVII. században felismerték, de azt is, hogy mi lett a sorsa a felismerő elméknek és leleplező műveknek. *Kollár Ádám* udvari könyvtáros 1764-ben írta híres röpiratát, melyben az egyház tultengő hatalmát s a nemesi kiváltságokat kifogásolja és ostromolja. Megbélyegzi azokat a korhadt intézményeket, melyeknek eredménye az aránytalan és igazságtalan köztelherviselés. Követelte a nemesség adózáskötelezettségét s ez érthetővé teszi, hogy a rendek nem nyugodtak addig, míg a „gonosz szerző“ művét be nem tiltatták. *Bessányi Ágós* tragédiája és bölcsészeti írásai is a társadalmireform céljait szolgálnák, ha tudnának sok olvasót és hívet szerezni. *Bacsányi János* sokatmondó versekben reagál a franciaországi változásokra:

*Nemzetek, országok! kik rút kelepében
Nyögtök a rabságnak kínos kötelében;
S gyászos koporsóba döntő vasigátok
Nyakatokról eddig le nem rázhattátok,
Ti is kiknek vérért a természet kéri,*

*Hív jobbágyitoknak felszentelt hóhéri,
Jertek s hogy sorsotok előre nézzétek,
Vigyázó szemetek Párisra vessétek!*

Battyány Alajos, Hajnóczy József, Nagyváti János, Kazinczy valamennyien a magyar demokratikus fejlődés útját egyengetik, ha nem is egyforma tudatossággal. Nagyváti János, az egykori kapitány, majd táblabíró egyike a legnagyobb magyar utópiáiróknak, aki 1790-ben mejelent röpiratában a teljes egyenlőséget hirdeti és az egyenlőség alapján megújult társadalom képét is megrajzolja. Ő már észreveszi az osztályellentétek bántó élet és megjósolja, hogy ez az állam bukására vezet. *Martinovics* és társai összeesküvésével nem akarunk itt részletesen foglalkozni, de — mint még ma sem elért álláspontot, idézhetjük a magyar köztársasági kormányformáról alkotott nézeteit. Erre a kérdésre: miben álljon a magyar köztársasági államforma ezt feleli: :

„Mivel a magyar nemzet a Magyarországhoz csatolt tartományokban élő különböző nemzetiségű népeket is értjük: minden nemzetiségnek külön tartományt kell alkotni, külön politikai alkotmánnyal bírni és egymás közt benső szövetségre lépni. Magyarország tehát szövetséges köztársasággá alakuljon, amelyben minden nemzetiség saját nyelvvel, szokásaival éljen és vallását szabadon gyakorolja. A köztársaság boldogságához elegendő az, ha a nemzetek szövetségi viszonyban vannak egymáshoz.“ (Beer: A szocializmus tört. Bp. 1924. IV. k. 105. o.)

A 48-as reformereket megelőzően *Vajda Péter* harcol az előjogok ellen:

„Köd borítja agyunkat és benne testvéreinket gyűlöljük, sértegetjük és van osztály, mely e ködöt terjeszteti teljes szívéből iparkodik; előjogainkból szeretünk élni, mások munkája után, nem saját szerzeményünkből, feledve, hogy nincs edesebb kenyér, mint amelyet magunk szereztünk.“ (Kemény G.: *Vajda Péter* Erkölcsei Beszédei. Bp. 1931. 100. o.)

A kiegyezés után nem úgy alakultak a dolgok, mintahogy a reformkorszak nagyjai kigondolták. A politikai kiegyezés gondolatbeli kompromisszumot is jelentett, *Beksis Gusztáv* észreveszi a magyarság demokráciaellenes magatartását, mely nem a *Kossuth-Eötvös-Széchenyi-féle* liberálisumból következett s még kevésbé volt magyarázható *Petőfi* és *Arany* egészen népies elgondolásából, hanem inkább abból a két évtizedből, mely visszalendítette és letéperzte a magyar szociális gondolatot. *Beksis Gusztáv fajpszichológiai* szempontból próbálja ezt a jelenséget megmagyarázni. Szerinte a magyar nem elvi okból vizsgálja a történeteket, nem fikciókat keres, hanem precedenseket; a magyarság nem lelkesedik elvont eszmékért s az európai közszellem mozgalmait sohasem indulnak ki Magyarországból. Talán még találóbb *Beksis*nek az a megállapítása, hogy a magyarok féltették fajukat. Tudták, hogy a demokrácia megfosztja kizárólagos hatalmától a nemességet és versenytérre viszi a nemzetiségeket. Végül következtetése az, hogy a magyarság közszellemében megvolt és megvan a demokratikus irányzat, de a *fajérdek*ek teszik a határt, melyet nem lép túl. A látszat igazat ad *Beksis*nek. *Orczy* is azt éneklte a XVIII. században: nem kell a magyarnak csalfa kereskedés, „mivel ebből jöhet erkölcsvetemedés“. De amit *Beksis* fajhoz való ragaszkodásnak nevez, az inkább a hatalmi pozícióhoz való ragaszkodás megtartásának görcsös igyekezete, ami megvan a *Tisza Kálmán* által kivirágoztatott honorátiós osztályban is, mely ugyan nemzetfenntartónak tartja magát, de képtelen arra, hogy magasabbrendű népi öntudattal gondolja végig a magyarság hivatását. A reformerek küzdelmének még tartalmat adott a magyar nemzeti vívmányok követelése, hiszen az anyanyelv útján kellett előre törnie a

századokon át guzsba kötött szellemnek, a kiegyezés utáni magyarság patriotizmusa azonban már csak üres magyarkodás, sőt veszedelmes magyarkodás, mert, mint Beksics találóan ráhibáz, a fajérdekek tették a demokrácia határát, s ez más szóval azt jelenti, hogy itt a fajiság címkeje alatt gátolták meg a demokrácia és nemzetiségi kérdés megoldását.

A patrióta Magyarországból a polgári Magyarországra visz az ut s itt már szemébe kellett nézni a társadalmi kérdéseknek, melyek nyitott sebekként jelentkeztek. Ezt az utat jelzik *Szeberényi Lajos* parasztkérdés tanulmányai, *Achim András* parasztmozgalmi politikája, *Ády Endre* költészete, *Móricz Zsigmond* írói munkája, *Szabó Dezső* ideológiája a protestáns kérdésről. *Szabó Dezső* 1913-ban hirdette meg, hogy a protestantizmusnak a szocializmus harcos orgánusává kell lennie, ha misszióját be akarja tölteni. Ebbe a fejezetbe tartozik a magyar munkásság története, melynek öntudatra ébredése és szervezkedése a múlt század 70-es éveiben indul meg. S külön izgató fejezete a magyar középosztály vajudó lelkiállapotának a városi kispolgároknak szocialista tudatra jutása. Ezt a folyamatot *Kassák Lajos* rajzolja meg őszinte feltárással és meglepő erővel. A kispolgár, hogy igazán emberré lehessen, brutális erővel kell, hogy becsapja maga mögött a lakájosító iskolát, a szervilizmusra vivő ideológiát le kell vetkőznie, hogy megérteni és becsülni tudja önmagát. Erre a heroikus átalakulásra csak nagyon erős egyének képesek s ezt az átalakulást egyengeti *Kassák* munkája. Amit *Roger Martin du Gard* művének kritikájában kihangsúlyoz *Kassák*, az őrá magára is illik; ő maga is az emberi lényeg feltárást dolgozik, konok tartású, erős ember, aki ellenfeleivel vagy ha kell barátaival szemben is vállalja az egyéni felelősséget.

Ennek a kornak jellemző kérdése a nőprobléma. *Takács Éva* és *Karacs Teréz* figyelmet érdemlő tapogatózása és *Veres Pálné* gyakorlati buzgósága után a nő végre egész embernek kezdi magát érezni. Ennek a nagy magára eszmélésnek két nagy képviselője van. *Kaffka Margit* az egyik, aki az ébredő szociális öntudat világosságában mutatja be a nő helyzetét. (*Levelek a zárdából, Színek és évek*, stb.) s a háború alatt mer a szociális lelkiismeretre apellálni. A nő magára eszmélésének nagy-uttörője *Lesznai Anna* is, *Ády* női művész-mása, ki az erendő művészet leplezetlen őszinteségével tárja fel az asszonyember évszázadokon át takart belső életét. Az új asszony jelentkezik költészetében, aki szerelmes ajándék és nem prédaként adja magát a férfinak, olyan, aki a szerelem lángolásában a maga egyéniségét is ki akarja teljesíteni. („*És kérdelek: most már hová vezetsz? Hozzád vezetsz vagy elvezetsz magamhoz? — És lesz-e mindig mélyebb ébredés?*“) Nagy várakozásoktól vemhes idők ezek és míg a költő új vizeken evez, mint a Holnap hőse, az asszonyköltő pompás szava is felzendül:

*Véres a várás: az úszkös hajnali sebből
Mikor kél tisztán az érett deli legény,
árága kosoknak a szügyét meddig döfödjé a késünk.
Testvér mit kell hát kitépni tépatt magunkból,
Milyen bőr börtönét kell még sirva lehántnunk,
Hogy prófétá hangja hasítson végre belénk?*

Durva, paraszti hangsúllyal vagy az osztálytusa büszke öntudatá-

* *Kemény G.*: *Kaffka Margit és a szociális lelkiismeret*. Korunk 1929. és *Radnóti M.*: *Kaffka Margit művészeti fejlődése*, Szeged 1934.

val, tudományos okfejtéssel vagy a költő zengő szavával új életet idéznek a kiválasztottak s a maradi emberek által megbélyegzettek. Hogy ne érezne fel minderre a hangra Szabó Ervin, aki egy betegségtől súlyosbított élet minden pillanatában gondos előrelátással a jövőt építi, a jövőt idézi. Ő, a szolidaritás hirdetője tudta legjobban, hogy több úton jutunk egyazon célhoz s hogy ha a régi történet tanúsága szerint csodálatos összetartás van a gonoszok közt, az emberiség történetének új fázisát az jellemzi, hogy a jók is össze tudnak tartani. Szabó Ervin, az elméletek hideg boncolgatója, csupa-szív ember, szereti és keresi az új idők ötvöseit, Jászi Oszkárral sokban nem ért egyet, de annál jobban becsüli egyéni értékét, gyakran jár hozzájuk, szívesen eljátszik a gyerekekkel s ha az anya, Lesznai Anna örül egy-egy új versére kapott dicséretnek, nem kisebb öröme ez Szabó Ervinnek sem, jól tudván, hogy a művész is építőtársa az új ideológia és új világ megépítésében.

Az összeomlás utáni társadalomszemléletben a magvetők nevei nem mindig szerepelnek. Pulszky Ágostra, Pikler Gyulára, Ágoston Péterre, Rácz Gyula, Dániel Arnold földreformtanulmányaira, Gratz Gusztáv választójog mellett irt polémiáira, Szabó Ervin társadalomfejlődési elméletére nem igen szoktak hivatkozni a megváltozott időben. Viszont ezeket a gondolatokat mégsem lehet olyan könnyen elpusztítani, mint ahogyan e gondolatok első elindítóit el lehetett hallgatni.

Szabó Ervinnel, a szociológussal az összeomlás és a forradalmak után nem sokat foglalkoznak, de az éles kritika szemüvegét, mellyel ő nézte fejlődésünket, már senki sem tudja nélkülözni, aki komolyan akar hozzányulni a magyar sorskérdéshez.

EGYEDÜLVALÓSÁG

Irta: HERCZ GYÖRGY

*Nem vagyok csiklandós, nincsenek rút sebeim,
Mégsem simogat már engem senki.
Vigasztalás nélkül megy világgá az ember
És keserűek lesznek a szavai.*

*Városok kalandora, ki magányosan sétálsz az uccákon
Én vagyok a testvéred, szintén úgy leszem
A mozik tarka plakátjait, a hirdető oszlopok vastag betűit,
Az ujságok rikácsoló címeit, mint Te
És nem tudok eligazodni életemmel.*

*Mihez kezdjünk és ha mondogatom is magamban
Hogy a társtalanság nem a szív eredendő betegsége
Csak a világ botlott meg és összekuszálódott szerkezetében,
Akár a hurokra került madár,
A lélek elvesztette szárnyait —
Ezzel nem leszek okosabb sem jobb, mint azelőtt.*

*A házak felett sötét felhőket hajt az északi szél,
Az ivlámpák csörömpölnek, reszkető árnyak*